

ORTA ASYA'DA YENİ BÜYÜK OYUN'UN ANAHTARI: AFGANİSTAN*

The Key to the New Great Game in Central Asia: Afghanistan

Serpil GÜDÜL**
Farida LABIB RAOF***

Öz

Afganistan, Orta Asya'da bir koridor niteliği taşıdığı için tarihin farklı dönemlerinde Orta Asya'yı kontrol altına almak isteyen büyük güçlerin hedefi olmuştur. Uluslararası ilişkiler literatüründe "Büyük Oyun" olarak adlandırılan bu mücadele, 19. yüzyılın büyük kısmında ve 20. yüzyılın son yirmi yılında Çarlık Rusyası ve Büyük Britanya ile sürdürülmüştür. 11 Eylül 2001 saldırıları ve akabinde Amerika Birleşik Devletleri(ABD)'nin Afganistan'a müdahalesiyle birlikte oyun alanı ve üssü yine Afganistan ancak oyuncuları farklı olan "Yeni Büyük Oyun" başlamıştır. Bu sebeple Afganistan'ı Orta Asya'da büyük güçleri dengeleyen bir dengeleyici aktör olarak nitelendirebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Orta Asya, Güç Dengesi, Yeni Büyük Oyun, Büyük Güçler.

Abstract

The great powers, who wanted to control Central Asia in different phases of history, attempted to acquire their goals through Afghanistan, being a corridor in the region. This struggle, called the "Great Game" in international relations literature, initially started with Czarist Russia and Great Britain and lasted from mid-19th century and covered the last two decades of 20th century. By America's intervention to Afghanistan after September 11, 2001 attacks, the New Great Game started in the same field, but with different players. Thus, in Central Asia Afghanistan can be characterized as a balancing actor that balances great powers.

Keywords: Afghanistan, Central Asia, Balance of Power, New Great Game, Great Powers.

---

* **Makale Geliş Tarihi:** 01.11.2020 **Yayına Kabul Tarihi:** 17.11.2020

** Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, serpil.gudul@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1124-7968.

*** Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, farida.raof@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7328-7792.

ORTA ASYA'DA YENİ BÜYÜK OYUN'UN ANAHTARI: AFGANİSTAN

GİRİŞ

“Orta Asya'nın kalbi” olarak nitelendirilen Afganistan, asırlar boyunca hem bölgesel hem de küresel güçler için stratejik açıdan büyük öneme sahip olmuştur. Aslında Afganistan için “Orta Asya'nın gözü” tabirinin kullanılması daha doğru olabilir; çünkü buraya sahip olan güç hem küresel güçleri hem de bölgesel güçleri gözlemleyebilir ve onları kontrol edebilir. Bu çalışmada Orta Asya'da, özellikle eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ülkelerinin petrol ve doğal gaz kaynaklarından yararlanmak veya onları ele geçirmek ve bölgedeki dengeyi sağlamak amacıyla ABD, Rusya, Çin, Hindistan, İran ve Pakistan arasında gerçekleşmekte olan çekişme ele alınacaktır. Yeni Büyük Oyun olarak nitelendirilmekte olan bu rekabetin ilginç yanı ise klasik Büyük Oyun'da olduğu gibi tekrar Afganistan üzerinden yürütülmesidir.

Afganistan'ın jeostratejik açıdan büyük öneme sahip olması, bölgesel ve küresel güç olma politikası güden güçlü ülkelere stratejik avantajlar sağlayacak durumda olması anlamını taşımaktadır. Bu durum, ülkenin sürekli dış müdahalelere uğramasına neden olmuştur. Bu dış müdahaleler de ülkenin devlet-millet homojenliğinin ve kurumsallaşma sürecinin önünde önemli bir engel olmuştur.¹

Haritaya bakıldığında, Afganistan'ın jeostratejik konumundan kaynaklı olarak, Afganistan'a hâkim olanın Güney Asya'ya da hâkim olacağı görülmektedir. Bu bölgeye hâkim olan, Ortadoğu, Orta Asya ve Çin-İran eksenine müdahale etme imkânı elde etmekte ve dünyaya da egemen olabilmektedir.²

Dünya siyasetinde, Büyük Oyun'da olduğu gibi, Yeni Büyük Oyun'da da Afganistan küresel ve bölgesel oyuncuların oyun alanı konumundadır. 11

1 Hüseyin Şeyhanlıoğlu, “18. Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan'ın Jeostratejik Önemi”, *Avrasya Etüdleri-T.C. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı*, 14(34), 2008, s. 80.

2 Şeyhanlıoğlu, a.g.m., s. 81.

Eylül 2001 sonrası ABD'nin koalisyon güçleriyle birlikte "Sonsuz Özgürlük" adı altında Afganistan'da başlattığı operasyonun üzerinden yaklaşık yirmi yıl geçmesine rağmen bir sonuca ulaştığı görülmemektedir. Diğer taraftan, bu süreçte Afganistan'da yapılan kurumsal, askeri ve sosyal girişimlere rağmen istikrar sağlanamamıştır. Afganistan'da son on dokuz yıl boyunca gerçekleşen gelişmeler incelendiğinde, ülkenin halâ ekonomik ve askeri alanlarda dışa bağımlı olması ve Taliban'ın tekrar güçlenmesi akla şu soruyu getirmektedir: Orta Asya'da rekabet halinde olan küresel ve bölgesel güçler arasında dengenin korunması için Afganistan istikrarsızlığa mahkûm mu?

Tüm bu gelişimler doğrultusunda, her ne kadar Orta Asya'da oyuncular değişse de "Yeni Büyük Oyun" için oyun alanının aynı; yani Afganistan olduğu gözlemlenmektedir. Çünkü kırılğan devlet niteliği taşıyan Afganistan'a müdahale etmenin kolaylığı, ülkenin jeostratejik önemiyle birleşince Orta Asya'ya hakimiyetin yolunun Afganistan'dan geçtiği gerçeğini ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın konusunu da Orta Asya'ya hakim olma amacına yönelik oynanan Yeni Büyük Oyun'da Afganistan'ın tampon bir bölge olarak büyük güçler tarafından kullanılması oluşturmaktadır. Bu doğrultuda güç ve güç dengesine değinilerek Yeni Büyük Oyun tanımlaması detaylı olarak yapılacak ve ardından da Afganistan'ın Yeni Büyük Oyun'daki rolü ortaya konulacaktır.

GÜÇ DENGESİ KAVRAMI

Güç dengesi kapsamında Büyük Oyun ve Yeni Büyük Oyun kavramlarının analiz edilmesi çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Bunun için de öncelikle güç ve güç dengesi konularına kısaca değinilmesi gerekmektedir.

Güç, genel olarak gelecekteki bazı amaçları elde edebilmek için bir araç olarak kullanılır. Uluslararası sistemin anarşik ortamında devletler

ORTA ASYA'DA YENİ BÜYÜK OYUN'UN ANAHTARI: AFGANİSTAN

bir devletin diğerlerinden daha güçlü olarak sistemde güvenlik tehdidi oluşturmaması için dengeleme yoluna başvururlar. Çünkü bir devlet başka bir devlet tarafından dengeleninceye kadar gücünü yayma eğilimi içinde olduğu varsayılır. Savaşların en önemli nedeni de güç dengesindeki bozulma, taraflardan birinde veya birkaçında meydana gelen nispi zayıflıktır. Diğer taraftan güç dengesi mekanizmasının temel işlevi barışın değil, güç dengesi sisteminin korunmasıdır.³

Tarihsel açıdan güç dengesine bakıldığında, ilkçağlardan itibaren bilinen ve kullanılan bir kavram olduğu görülmektedir. Yunan sitelerinde 2400 yıl önce uygulanan denge politikalarını Thucydides anlatmıştır. Kautilya, güç dengesi mekanizmasını ayrıntılı olarak incelemiştir. Eski Yunan sitelerinin yanı sıra İranlılar, Çinliler, Hintliler ve Bizanslılar denge politikasından yararlanmışlardır. Güç dengesi terimi de 16. yüzyıldan beri kullanılmaktadır.⁴

Güç dengesi, uluslararası ilişkiler çalışmasında en eski ve en temel kavramlardan biridir. David Hume, güç dengesini bilimsel bir yasa olarak tanımlamaktadır. Glenn Snyder ise güç dengesini "uluslararası ilişkilerdeki merkezi teorik kavram" olarak nitelendirmiştir. Güç dengesi, uluslararası politika literatüründe çok sık kullanılmasına rağmen birçok tartışma ve farklı yorumlamalara konu olan kavramlardan biridir. Bilindiği üzere anarşik özelliğe sahip olan uluslararası sistemde sürekli bir çatışma potansiyeli mevcut olduğundan dolayı güç olgusu büyük bir önem taşır. Aslında güç göreceli bir kavram olup farklı unsurlardan kaynaklanabilmektedir.⁵

Güç dengesi kavramı, uluslararası ilişkiler teorisi ve pratiğinde en önemli fikirlerden biri olsa da aynı zamanda en belirsiz ve karışık

3 Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s. 635.

4 Feridun Ergin, *Uluslararası Politika Stratejileri*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1975, s. 139.

5 Ergin Güneş, "Günümüz Uluslararası Siyasal Sistemin Yapısı ve Güç Dağılımı", *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi*, 12(23), Yaz 2012, s. 81.

olgulardan biridir. Şöyle ki; bazı teorisyenler güç dengesi kavramını sistemdeki gerçek güç dağılımına atıfta bulunmak için kullanmaktadırlar; fakat bu kullanımın kafa karıştırıcı olduğu söylenebilir. Zira böyle bir kullanımın eşit bir denge, uygun bir denge, olumsuz bir denge veya başka bir güç dağılımı anlamlarına gelebilme ihtimali vardır. Diğer taraftan güç dengesi teorisyenlerinin çoğu, teori ile ilgili birçok karşıt fikirlere rağmen hegemonyanın çoklu sistemlerde oluşmadığı varsayımını kabul etmektedirler; çünkü sistem üzerindeki hegemonyaya ilişkin algılanan tehdit, sistemdeki diğer devletleri dengelemeye zorlamaktadır.⁶ Ayrıca, genişlemeye çalışan devletler sistemdeki diğer devletler tarafından dengeleme koalisyonu ile caydırılırlar; eğer caydırıcılık başarısız olursa, engelleyici bir koalisyonla savaşta mağlubiyete uğratılırlar. Her ne kadar güç dengesi teorisyenleri “devletlerin” dengelenmesinden kaçınarak bahsetseler de güç dengesi teorisinin tüm açıklamaları, çoğu dengelemeleri sistemdeki güçlü devletlerin oluşturduğuna ilişkin imalarla doludur. Orta ve küçük devletler de aslında hegemonyaya karşıdır; fakat sadece büyük ve güçlü devletler sistemde fark yaratacak askeri kapasiteye sahiptir. Zayıf devletler, sadece marjinal bir etki yaratabileceklerinin farkındadırlar. Bu tür devletlerin açıkları ve kısa vadeli ufukları göz önünde bulundurulduğunda, bağlılık durumlarına göre bazen denge oluştururlar bazen de çarpışmaya neden olabilirler.⁷

Güç dengesi teorisinin belirsizliğinin bir göstergesi de çağdaş dünyaya uygulanabilir olmasıdır. 21. yüzyılın başlangıcında ABD'nin tarihsel olarak eşi görülmemiş gücüne rağmen uluslararası sistemdeki diğer önde gelen devletler ne savunma ittifakları kurarak ne de kendi ordularının gücünü arttırma yoluna giderek ABD'ye karşı bir denge sağlama girişiminde

6 Randall L. Schweller, “The Balance of Power in the World Politics”, *Oxford Research Encyclopedias/ Politic*, 2016, <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-119>, (Erişim Tarihi: 14.08.2020).

7 T.V. Paul, “Introduction: The Enduring Axioms of Balance of Power Theory and Their Contemporary Relevance”, T.V. Paul, James J. Wirtz and Michek Fortmann, der, *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, Stanford, California 2004, s. 3.

ORTA ASYA'DA YENİ BÜYÜK OYUN'UN ANAHTARI: AFGANİSTAN

bulundular. Birçok teorisyen için devletlerin bu davranışı çok ilginç olarak karşılanmıştır. Fareed Zakaria, "Neden kimse Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı yarışmıyor?" diye sormaktadır. John Ikenberry ise, Amerikan gücünün benzeri görülmemiş yoğunlaşmasına rağmen diğer büyük güçlerin henüz güç dengesi teorisinin öngördüğü şekilde yanıt vermediğini belirtmektedir.⁸

Devlet hedeflerinin hiyerarşisinde hegemonyadan kaçınma önceliği göz önüne alındığında, güç dengesi teorisyenleri devletlerin benimseyebileceği bir dizi strateji önermektedir. Bu bağlamda dengeleme ile ilgili iki tür ayrımında bulunmaktadır: Dış dengeleme ve iç dengeleme. Dış dengeleme, öncelikle muhtemel bir saldırıya karşı koalisyonlara engel olarak ittifakların oluşturulmasıdır; ancak aynı zamanda bu durum, güç kaynaklarının yeniden dağıtılması ve gerekirse güç tehditleri, müdahale ve hatta savaş için bölgesel bedeller ve bölünmeleri de içerir. İç dengeleme, askeri yeteneklerin ve askeri gücün, ekonomik ve endüstriyel temeller dâhilinde yapılandırılmasıdır. Bu araçların her birinin hangi koşullar altında ve hangi kombinasyonda kullanıldığını tam olarak belirlemek için birkaç girişim olmuşsa da güç dengesi teorisinin çoğu versiyonunda ittifakların merkezi bir rol oynadığı açıktır.⁹

Modern devletlerin var olduğu uluslararası ilişkilerde bugüne kadar uygulanagelen dengeleme sistemleri analiz edildiğinde, genel kabul görür tarih olan 1648'den 1945 yılına kadarki dönemde klasik güç dengesi sisteminin hâkim olduğu görülmektedir. Ulus-devletlerin oluşmaya başladığı, modern uluslararası sistemin başlangıcı olan Westphalia Antlaşması'nın tarihi olan 1648 milat olarak kabul görmektedir. Klasik güç dengesi sistemi, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam etmiştir. Klasik güç dengesi sisteminin önemli bir unsuru olan dengenin dengeleyicisi rolünü İngiltere üstlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona

8 Jack S. Levy, "What Do Great Powers Balance Against and When?" T.V. Paul, James J. Wirtz and Michek Fortmann, der., *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, Stanford, California 2004, s. 30.

9 Levy, a.g.m., s. 35.

ermesinden sonra ortaya çıkan yeni güç dengesi iki kutuplu (çift kutuplu) sistemdir. ABD liderliğindeki Batı Bloku ile SSCB liderliğindeki Doğu Bloku çerçevesinde yapılan iki kutuplu sistem, 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla birlikte sona ermiştir.¹⁰ 1991'den 11 Eylül 2001 tarihine kadar yaşanan bir geçiş ve hazırlık döneminden sonra ABD'nin süper güç olduğu tek kutuplu sistem uluslararası ilişkiler sistemine hakimiyet kurmuştur. Günümüzde ise tek kutuplu sistemden çok kutuplu sisteme geçiş arayışları ve sancıları güçlenerek devam etmektedir. ABD'nin küresel sistemin en güçlü ve hegemonik ülkesi olarak durmasına rağmen kapitalizmin küreselleşmesi sonucu çok kutuplu sistem arayışlarına geçilmiştir.¹¹

BÜYÜK OYUN KAVRAMI

"Büyük Oyun" terimi, ilk defa 1842'de İngiliz Yüzbaşı Arthur Conolly tarafından kullanılmıştır. Daha sonra bu terimi 1907'de İngiliz yazar Runyard Kipling, Nobel ödülü alan kitabında kullanarak yaygınlaşmasını sağlamıştır. Büyük Oyun nitelemesi, 19. yüzyılda Orta Asya'ya doğru genişleyen Rus Çarlığı ile Hindistan'da varlığını sürdürmeye çalışan İngilizler arasında geçen rekabeti, bugün ise Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Afganistan ve Pakistan toprakları üzerinde Çin ve İran'ı da kapsayacak biçimde ABD ve diğer bölgesel ve küresel güçler arasında yaşanan rekabeti anlatmak için kullanılmaktadır.¹²

Büyük Oyun, 19. yüzyılın ilk yarısında Çarlık Rusyası ve Büyük Britanya imparatorlukları arasında hegemonya ve güç mücadelesi olarak uzun süre devam etmiştir. İlk başta iki büyük güç arasında bir nüfuz ve toprak

10 Klasik Güç Dengesi ve İki Kutuplu Sistem hakkında detaylı bilgi almak için bkz: Sönmezoğlu, a.g.e., s. 654-697.

11 Ulaş Taştekin vd., "İlhan Uzgel ile Söyleşi-ABD, Merkezî ve Düzenleyici Olmaya Devam Edecektir", Ulaş Taştekin-Cenk Ağcabay, der., *Dünya Yeniden Şekillenirken-2: Siyaset, İktisat, Teknoloji, Emek*, NotaBene Yayınları, İstanbul 2019, s. 35.

12 Ahmad K. Han, "Büyük Oyun", *NTV-MSNBC*, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/122311.asp#BODY>, (Erişim Tarihi: 15.08.2020).

ORTA ASYA'DA YENİ BÜYÜK OYUN'UN ANAHTARI: AFGANİSTAN

mücadelesi olarak başlatılmış ve bu süreçte Afganistan her iki sömürgeci güç tarafından da stratejik konumundan dolayı tampon bölge olarak kullanılmıştır.¹³ Büyük Oyun, 19. yüzyıldan bu yana stratejik bölgelerin büyük güçler arasındaki rekabeti ve o bölgeyi paylaşma mücadelesini ifade etmek için kullanılan kavramdır. Daha somut olarak ifade edilmesi gerekiyorsa, Büyük Oyun; 19. yüzyılda Avrupa'da yükselişe geçen iki imparatorluk olan Çarlık Rusyası ve Büyük Britanya'nın düşmanca rekabetlerini tanımlamak için ortaya atılan bir kavramdır. Bu dönemde İran'ın çöküşte olan imparatorluğu da gelişmelere bağlı olarak zaman zaman Rusya, zaman zaman da Britanya tarafında yer alarak Büyük Oyun'da küçük bir rol oynamıştır. Kızıl Ordu'nun Afganistan'a girişi, Büyük Oyun'un ikinci evresini başlatmış ve böylece tampon bölge konumundaki Afganistan'a geçişiyle Rusya, rakipleri arasında bir adım öne geçmiştir.¹⁴

İkinci Dünya Savaşı'nın 1945 yılında bitmesiyle birlikte, dünya çapında iki yeni süper güç olan SSCB ve ABD arasında Soğuk Savaş adı altında dünyayı Kuzey ve Güney kutbuna bölen yeni bir oyun başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde (1945-1991), Asya kıtasındaki ülkeler ile Afrika ve Güney Amerika gibi üçüncü dünya ülkeleri iki egemen gücün dolaylı olarak savaştıkları alanlardı. Bir yandan ABD, anti-Komünist rejimleri desteklemekte; diğer yandan ise SSCB, farklı ülkelerdeki solcuları desteklemekteydi. İki kutuplu dünya sistemi döneminde iki egemen gücün çekişmeleri sırasında Afganistan, bu mücadeleden en çok etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Nihayetinde 1979 yılında SSCB'nin ülkeye doğrudan müdahalesi ve işgali gerçekleşmiş ve böylece Soğuk Savaş'ın ikinci evresine (1979-1985) girilmiştir.¹⁵

¹³ Aynı yer.

¹⁴ Younkyoo Kim-Fabio Indeo, "The New Great Game in Central Asia Post 2014: The US 'New Silk Road' Strategy and Sino-Russian Rivalry", *Communist and Post-Communist Studies*, 46(2), s. 276.

¹⁵ Mohammad Qasim Urfani, "Afganistan Üzerindeki Egemen Güçlerin Rekabet Gölgesi", *BBC*, <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-43951168>, (Erişim Tarihi: 07.08.2020).

Bu süreçte ABD ve müttefikleri, Afganistan'da bulunan Ruslara karşı mücahitleri desteklemiş ve sonuç olarak 1979 yılında SSCB'nin ülkede yenilgiye uğrayarak ülkeden çıkmasını sağlamış ve böylece ABD, Vietnam yenilgisinin intikamını Ruslardan Afganistan topraklarında almıştır. Daha sonra ABD, kendisi 2001 yılında "sonsuz özgürlük" adı altında Afganistan'a müdahale etmiş ve oradaki Taliban rejimine son vermiştir. Ancak aradan yirmi yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen vadettiği barışı getirememesinin yanı sıra Taliban'ın güçlenmesi ve istikrarsızlıkların artması, ABD'nin bu konuda fazla yok kat edemediğini göstermektedir. Bu süreçte Rusya'nın da sessiz kaldığı söylenemez; zira Taliban ile irtibat halinde olduklarını kendileri de itiraf etmişlerdir.¹⁶

Sürece Orta Asya'nın önemi açısından bakılacak olursa, bu gelişmelerin sürpriz olmadığını söylemek mümkündür. Çünkü ABD, Soğuk Savaş sonrası dönemde aşamalı olarak "terör yuvası"na dönüşen Afganistan üzerinde Orta Asya ve Güney Asya'yı hedef alan planlarını yavaş yavaş uygulamaya koymuştur. ABD aynı zamanda Rusya ve Çin'i çevrelemek, zayıflatmak ve onların projelerinin gerçekleşmesini engellemek amacıyla bölgedeki kriz alanlarına nüfuz etmiş durumdadır.¹⁷ Böylece 11 Eylül 2001 olaylarıyla birlikte ABD ve Koalisyon güçlerinin Afganistan'a müdahalesi, Büyük Oyun'da yeni bir sayfa açmıştır.¹⁸

ORTA ASYA BÖLGESİ'NİN JEOPOLİTİK ÖNEMİ

Jeopolitik yaklaşımlar "klasik" ve "modern" olarak ikiye ayrılrsa da ifade edilişi açısından "Emperyalist", "Soğuk Savaş", "Yeni Dünya Düzeni" ve "Çevre jeopolitiği" olarak farklı kategorilerde değerlendirilmektedir. Klasik

¹⁶ Aynı yer.

¹⁷ Mermet Seyfettin Erol, "Afganistan'da 'Büyük Oyun' Yeniden Kurulurken 'Hibrit İttifaklar'", *Milli Gazete*, <https://www.milligazete.com.tr/makale/1523432/prof-dr-m-seyfetinero/afganistanda-buyuk-oyun-yeniden-kurulurken-hibrit-ittifaklar>, (Erişim Tarihi: 14.08.2020).

¹⁸ Amir Tahiri, "Çin'in 'Büyük Oyun'a müdahil olması Afganistan Açısından Durumu Daha da Karmaşıklaştıracak", *Independent (Farsi)*, <https://www.independentpersian.com>, (Erişim Tarihi: 06.08.2020).

ORTA ASYA'DA YENİ BÜYÜK OYUN'UN ANAHTARI: AFGANİSTAN

dönem jeopolitik teorisyenlerinden Halford Mackinder'in "Kara Hâkimiyet (Kalpgâh) Teorisi", Nicolas J. George Kennan'ın "Çevreleme", Yeni Dünya Düzeni jeopolitik anlayışının "Medeniyetler Çatışması" gibi yaklaşımları, Afganistan'ın doğrudan önemini sergileyen jeopolitik yaklaşımlardır. Bunların yanı sıra Zbigniew Brzezinski'nin "Büyük Satranç Tahtası" yaklaşımı Afganistan'ı birincil aktör olarak ele almasa da oluşturduğu varsayımlar bu ülkenin etrafında gerçekleşmektedir. Tüm bunların yanı sıra Afganistan'ı bir Rus politik bilimcisinin geliştirdiği "Avrasyacılık"¹⁹ ve Çin'in ortaya attığı "Bir Kuşak Bir Yol" yaklaşımlarıyla ve enerji jeopolitiğiyle ilgili değerlendirmelerden de ayrı tutmak doğru olmayacaktır.²⁰

Orta Asya, SSCB'nin 1991 yılında dağılmasıyla ortaya çıkan jeopolitik bölgelerden biridir. Uluslararası ilişkiler açısından Orta Asya, SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan devletlerinin bulunduğu coğrafyayı tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte büyük güçlerin Orta Asya bölgesine olan ilgisinde büyük artış gözlemlenmiştir. Ayrıca, SSCB'nin dağılmasıyla bölgede oluşan güç boşluğu nedeniyle küresel güç olma eğilimindeki ülkeler bu bölgeye nüfuz etmeyi dış politikalarının önceliği haline getirmişlerdir.²¹ Dahası Orta Asya, bugün dünya üzerinde Batı ve Doğu'nun menfaatlerinin çatıştığı nadir coğrafyalardan biridir. Fakat Orta Asya devletleri kuruluşlarından itibaren istikrarlı ve işleyen bölgesel bir işbirliği geliştirememişlerdir.²²

19 Aslında Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Batı Dünyası'na yönelmiş ve ilk aşamada eski Sovyet coğrafyasında bağımsızlığını kazanan aktörleri ihmal etmiştir. Ancak Putin'in liderliğindeki Rusya, Dugin tarafından temellendirilen Avrasyacı görüşleri ön plana çıkarmıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Seyfettin Erol, "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası", *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun*, Mehmet Seyfettin Erol, der., Barış Platin Kitabevi, Ankara 2009, s. 9.

20 Kubilayhan Erman, "Jeopolitik Teoriler ve Afganistan", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(11), Yaz 2017, s. 399.

21 Fırat Purtaş, *Orta Asya ile Güney Asya Arasında Modern İpek Yolu Projesi: Afganistan, Pakistan ve Hindistan'ın Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile İlişkileri Raporu*, Murat Yılmaz, der., Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, İnceleme-Araştırma Dizisi, no. 6, Ankara-Türkistan 2011, s. 270.

22 Nazokat A. Kasymova, "Orta Asya'nın Jeopolitik Konumu ve Oluşturulmak İstenen Bölgesel Güvenlik Sistemi", *Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları, Türk Dünyası*, <https://www.altayli.net/orta-asyanın-jeopolitik-konumu-ve-olusturulmak-istenen-bolgesel-guvenlik-sistemi.html>, (Erişim Tarihi: 10.09.2020).

Orta Asya, konumu itibarıyla eski İpek Yolu'nun merkezinde olmasından dolayı hem bölgesel hem de küresel ticaret açısından büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca Orta Asya, geçmişte olduğu gibi günümüzde de Doğu ile Batı arasında bir köprü niteliği taşımaktadır. Diğer taraftan kendi başlarına yeterince güçlü olmayan ve politik istikrarsızlık tehlikesiyle karşı karşıya olan ülkelerden oluşan bölge, güçlü devletlerin odak noktası haline gelmiştir. Bölgedeki geçiş yolları ve kaynaklar üzerinde hakimiyet kurmak isteyen büyük güçler, aynı zamanda güvenlik kaygılarından dolayı da bölgeye özel bir önem vermiştir. Bu nedenle bölge, tarih boyunca jeopolitik öneminden dolayı küresel güç olma isteğindeki devletlerin ilgi odağı olmuştur.²³

Orta Asya bölgesi her ne kadar karasal iklim ve geniş bozkır alanlara sahip olsa da bölge küçümsenmeyecek kadar yeraltı zenginlikleri ve enerji kaynaklarına sahiptir. Doğal gaz, petrol ve kömür rezervleri bakımından dünyanın sayılı bölgelerinden olduğu belirtilmektedir. Özellikle Kazakistan ve Türkmenistan, Hazar Denizi'nde kıyıya sahip olmalarından ötürü ciddi büyüklükte petrol ve doğal gaz rezervlerini barındırmaktadırlar.²⁴ Dünya Enerji Konseyi'nin 2011 verilerine göre Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın toplam petrol rezervi 2.261 milyar ton, doğal gaz rezervi 31 bin milyon ton, kömür rezervi 17.265 bin milyon tondur. Bu ülkelerdeki rezervler dünya rezervleriyle karşılaştırıldıklarında yaklaşık 233 milyar ton petrol, 219 bin mtoe doğal gaz ve 560 bin milyon ton kömür bulunduğu görülmektedir. Rakamlara bakıldığında, bölgenin enerji kaynakları bakımından dünyada önemli bir konuma sahip olduğu görülmektedir.²⁵

23 Aydın Aydın, "Küresel Mücadele Politikaları: Orta Asya'da Rusya, ABD ve Çin", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6(13), Yaz 2015, s. 2.

24 Asem Hekimoğlu, "Uluslararası Dengeler Bağlamında Orta Asya'daki Enerji Politikaları", *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya*, Savaş Kafkasyalı, der., Ahmet Yesevi Üniversitesi, İnceleme-Araştırma Dizisi, no. 10, Ankara-Türkistan, Kış 2012, s. 270.

25 Aydın, a.g.m., s. 2.

ORTA ASYA'DA YENİ BÜYÜK OYUN'UN ANAHTARI: AFGANİSTAN

Bölgedeki krizler veya devlet istikrarına yönelik terörizm, aşırılık ve yaygın uyuşturucu kaçakçılığı gibi tehditler, dış müdahale çağrılarını haklı çıkarmaktadır. 2014 yılından bu yana ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi konuşulurken; Çin ve Rusya'nın bölgedeki rekabeti görünür duruma gelmeye başlamıştır.²⁶ Çin'in artan gücü, Rusya için olmasa da Orta Asya devletleri için olumlu değerlendirilmemektedir. Çin, siyasi reform konusunda agnostiktir. Batı yardımını ve yatırımını karakterize eden yardım ve siyasi reform arasındaki bağlantıdan kaçınmaktadır. ABD'nin bölgede hâlâ oynayacağı önemli bir rol bulunmaktadır.²⁷ Orta Asya'daki etkin bir ABD varlığı, Rusya ve Çin arasındaki stratejik özerkliğin belirleyicisidir. Neticede bölge, Hazar petrolü için oynanan oyunlarda önemli paydaş, Çin'in enerji güvenliğinde bir kapı, suç aktiviteleri ve Afganistan'daki aşırı dincilik akımı için ise bir geçit alanı olarak değerlendirilmektedir.²⁸

AFGANİSTAN'IN ORTA ASYA'DAKİ STRATEJİK ÖNEMİ

Tarihin farklı dönemlerinde egemen güçlerin odak noktası olan Afganistan, İbn Haldun'un "Coğrafya Kaderdir" yaklaşımını doğrulayan ülkelerden biridir. Bu ülke, klasik jeopolitik teorilerin yanı sıra Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında ortaya atılan jeokültürel ve jeoekonomik yaklaşımlarda yer almaktadır. Ayrıca Afganistan, tarihsel açıdan Türkistan, Çin, Hindistan ve İran gibi büyük güç merkezleri arasında ve zengin bir medeniyetin içinde yer almaktadır. Afganistan, denize çıkışı olmadığından dolayı coğrafi açıdan "kıta içi devlet" olarak nitelendirilebilmektedir. Her ne kadar Ön Asya bölgesinde yer alıyor olsa da Güney Türkistan bölümünden dolayı

26 Indeo, a.g.m., s. 284

27 Sergei Gretskey, "Astana and Tashkent Spearhead Move to a New Security Architecture for Central Asia", *Central Asia and Caucasus Analyst*, 2012, <https://www.cacianalyst.org/publications/analyticalarticles/item/12624-analytical-articles-caci-analyst-2012-12-12-art-12624.html>, (Erişim Tarihi: 10.09.2020).

28 Tamara Makarenko, "Orta Asya: Güç, Siyaset ve Ekonominin Çatıştığı Yer", *NATO Review*, 2010, <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2010/03/30/orta-asya-guec-siyaset-ve-ekonominin-catistigi-yer/index.html>, (Erişim Tarihi: 10.09.2020).

İç Asya ve Orta Asya ve keza güneydoğu bölümü itibarıyla Hindistan Alt Kıtası ile bağlantılıdır.²⁹

Afganistan, denize kıyısı bulunmayan kuzeyinde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan; kuzeydoğu ucunda Çin; doğusunda ve güneyinde Pakistan; batısında İran'la komşu olan bir Orta Asya ülkesidir. Ülkenin kuzeydoğusu ile güneybatısı arasında uzanan Hindukuş Dağları ülkeyi kuzey ve güney olarak ikiye ayırmaktadır. Afganistan doğal gaz, petrol, kömür, bakır, kromit, talk, barit, sülfür, maden damarı, çinko, demir cevheri, tuz ve değerli taşlar açısından doğal zenginliklere sahip bir ülkedir. Ayrıca Afganistan'ın dünyanın en büyük lityum rezervine sahip olduğu öne sürülmektedir. Tüm bunlara rağmen ekonomik açıdan yetersiz olduğu için Afganistan'ın söz konusu kaynakları işletmeye ve maliyetini karşılamaya imkânı yoktur.³⁰

Afganistan'ın konumu açısından önem arz etmesinin bir sebebi de tarihteki büyük uygarlıkların bulunduğu bir coğrafyada yer almasıdır. Ayrıca bu ülke, tarihi boyunca birçok ordu ve medeniyetin gelip geçtiği bir coğrafyada bulunmuştur. Büyük İskender'den Cengiz Han'a, Babür'den Nadir Şah'a kadar birçok fatih bu topraklar üzerinden Hindistan'a inmiştir.³¹ Afganistan'ın günümüz sınırları içerisinde bir ülke olarak ortaya çıkmasından önce ve 1747 yılında Ahmed Şah Dürrani tarafından ilk Afgan devletinin kurulmasından sonra birçok egemen gücün, tarihin farklı dönemlerinde Afganistan'a hâkim olmak istemesi ülkenin stratejik konumundan kaynaklanmaktadır. Afganistan hem Asya'nın kalbi hem de Hindistan'ın sıcak sularına ulaşmak isteyen egemen güçler için geçilmesi gereken en önemli güzergâh niteliğindedir. Konu ile ilgili olarak Afganistan'ın diğer bir önemi de tarihi "İpek Yolu" üzerinde yer almasıdır. Uzun yıllar boyunca Afganistan, Avrupa ile Çin-Hindistan arasında doğu-

29 Erman, a.g.m., s. 398.

30 Mervener Lüleci Karadere, *Afganistan: Asya'daki Stratejik Çıkma*, Rapor, İNSAMER, 2015, s. 2-3.

31 Mehmet Yegin vd., "Afganistan'ın Geleceği Var mı?", *Analist*, 2(17), Yaz 2012, s. 18.

ORTA ASYA'DA YENİ BÜYÜK OYUN'UN ANAHTARI: AFGANİSTAN

batı hattında, Asya'da ise kuzey-güney hattında ticaret ve kültür yollarının kesiştiği bir kavşak niteliği taşımaktadır.³² Özet olarak Afganistan, "Batı Asya ile Orta Doğu" ve "Orta Asya ile Basra Körfezi ve Hint Okyanusu" arasında stratejik bir konumda yer almaktadır.³³ Bu nedenle Pers İmparatoru Büyük Dara (M.Ö. 500), Büyük İskender (M.Ö. 320) ve Timur'dan (M.S. 1400) başlayarak günümüze kadar gelen büyük güç çatışmalarının birçoğunun yolu Afganistan'da kesişmektedir.³⁴

İran vasıtasıyla Ortadoğu'nun Türkmenistan ve Özbekistan vasıtasıyla Orta Asya'nın zengin enerji kaynaklarına komşu olan Afganistan, adı geçen bölgeleri Pakistan ve Hindistan üzerinden Hint Okyanusu'na bağlayan bir köprü özelliği taşımaktadır. Ayrıca, belirtilen enerji üretici bölgelerle dünyanın en büyük enerji tüketicileri sayılan Çin ve Hindistan arasında da anahtar bir konuma sahip olan Afganistan, boru hatlarının üzerinden geçtiği bir kilit ülke olmaya aday gösterilen bir yerdir. Eğer bir gün karayolları ve demiryolları İran ve Ortadoğu'yu Kuzeydoğu Asya'nın enerji tüketicisi devletleriyle buluşturacaksa, bu hatlar mutlaka Afganistan'dan geçecektir. Bu durum ise Afganistan'ı stratejik açıdan vazgeçilmez bir ülke olmasını sağlayacaktır.³⁵

AFGANİSTAN'IN DOĞAL KAYNAKLARI

Afganistan, komşuları Tacikistan ve Kırgızistan gibi hidroelektrik potansiyeli yüksek olan bir ülkedir; çünkü yüksek ve sarp vadilerinden hızla dökülen akarsuları ülkeyi elektrik ihracı için elverişli kılmaktadır. Fakat ekonomik anlamda bu imkânları enerjiye dönüştürme ve ihraç edebilme gücüne sahip olmadığından dolayı komşu ülkelere elektrik ithal etmektedir. Ülkedeki diğer bir önemli enerji kaynağı da petrol ve doğal gaz rezervleridir.

32 Kubilayhan Erman, "Ahmed Şah Dürrani Öncesinde Afganistan Tarihinde Türkler ve Diğer Kavimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2013, 53(2), s. 480.

33 Nilüfer Karacasulu, *Bölgesel Güvenlik Analizi: Afganistan*, Beta Yayınları, İstanbul 2011, s. 35.

34 Şeyhanlıoğlu, a.g.m., s. 63.

35 Yegin vd., a.g.m., s. 27.

Afganistan'da henüz keşfi yapılmamış 3,6 ile 36,5 trilyon kübik kadem doğal gaz rezervi bulunduğu tahmin edilmektedir.³⁶ Ayrıca Amerika Jeoloji Etütlerine göre ülkede, 3,6 milyar varil petrol ve 1.325 milyon varil sıvı doğal gaz kaynağının bulunduğu da varsayılmaktadır. Eğer bu varsayım ispatlanırsa, Afganistan Orta Asya'da Türkmenistan ile hemen hemen eşit enerjiye sahip bir ülke konumuna gelebilecektir. Ülkenin bir başka enerji potansiyeli de sahip olduğu sıra dağlarıdır; çünkü bu dağların arasında uzanan vadiler, doğa dostu rüzgâr enerjisi açısından eşsiz bir değere sahiptir. Tüm bunların yanı sıra Afganistan'ın sarp arazilerinin altında 1-3 trilyon dolar değerinde başta demir, lityum, krom, kömür, bakır ve altın olmak üzere birçok maden yatağı bulunmaktadır. Zümrüt, lacivert ve daha nice değerli taşlar, cevherler ve mermer de ülkenin küçümsenmeyecek maden kaynakları arasında yer almaktadır.³⁷

AFGANİSTAN'IN ETNİK YAPISI

Afganistan yaklaşık 55 farklı etnik grubun bir arada yaşadığı, kendine özgü heterojen bir yapıya sahiptir. Bir ülkedeki farklı bölge ve milliyetleri tek bir düzen altında toplamak ve onları bu düzen altında birlikte olmaya ve bu birliğe sadık kalmaya inandırmak her ülke için en zor ve aynı zamanda en önemli meselelerdendir. Afganistan'da çok sayıda etnik çeşitlilik mevcuttur. Bu nedenle ülkede hem etnik yapı hem de dil ve inanç bakımından birçok çatışma ve gerginlik bulunmaktadır. Bu durum, ülkenin ulusal birliğini tehdit etmektedir. Afganistan'da yaşamakta olan etnik grupların her biri çok büyük kültürlerden gelmekte olup; biri diğerine boyun eğmeyi hiçbir zaman kabul etmemektedir.³⁸

³⁶ Erman, 2017, s. 412.

³⁷ Yegin vd., a.g.m., s. 26-27.

³⁸ Mohsin Janparwar, "Hamgara-i wa Wagaray-i Dar Afghanistan/Afganistan'da Yakınsama ve Iraksama Unsurları", *Amuzish Joghrafya Dergisi*, 24(3), Tehran 2010, s. 38.

ORTA ASYA'DA YENİ BÜYÜK OYUN'UN ANAHTARI: AFGANİSTAN

Ülkenin etnik çeşitliliğe sahip olması, bölgeye hâkim olmak isteyen süper güçlerin Afganistan'ı tampon bölge olarak kullanması için büyük avantaj sağlamaktadır. Şöyle ki burada yaşayan ve sayı olarak birbirine yakın olan etnik grupların birbirlerine karşı kışkırtmayı çok kolay kılmaktadır ve bu politika, asırlar boyunca büyük güçler tarafından izlenen bir politika olmuştur. Büyük güçlerin Afganistan'a üs kurma çabalarına bakıldığında, biri iktidardaki hükümeti desteklerken; diğeri de hükümet karşıtı diğeri etnik grupları desteklemiştir.³⁹

Her şeye rağmen, söz konusu etnik gruplar arasında birleştirici unsurları bularak aralarındaki bağı ve ülkedeki milli birliği güçlendirmek imkânsız değildir. Afganistan için birleştirici unsurların en başında İslam dini gelmektedir; çünkü ülke nüfusunun %98'i Müslümandır. Diğeri taraftan Fars dili de birleştirici bir unsur rolünü oynayabilir. Şöyle ki Farsça veya Darice dili ülkede yaşayan etnik grupların neredeyse tamamı tarafından anlaşılmaktadır. Bu diller, çok eski zamanlardan beri konuşulduğu için yadınmamaktadır. Üçüncü olarak ülkenin milli sembollerini ya tüm etnik grupları temsil ve tatmin eden türden ya da tamamen tarafsız ve hiçbir özel etnik gruba hitap etmeyen türden seçmek gerekmektedir. Böylelikle ülkedeki birlik ve beraberlik duygusunu artırmak mümkün olabilecektir.⁴⁰

BÜYÜK GÜÇLERİN AFGANİSTAN ÜZERİNDEN PLANLADIKLARI YENİ BÜYÜK OYUN

Geçmişteki Büyük Oyun ve günümüzdeki Yeni Büyük Oyun'un uygulama alanı olan Orta Asya, her iki dönemde de büyük jeopolitik öneme sahip bir bölge olarak haritada yer almıştır. Ancak bölgenin her iki dönemde de farklı jeopolitik önem arz ettiği görülmektedir. Hem bu farklı jeopolitik öneme

39 Esmatullah Surosh, "Afganistan'ın Etnik Gruplar Arasındaki Çatışmaların Temel Nedenlerinin Analizi", KAFKASSAM, <https://kafkassam.com/afganistanin-etnik-gruplar-arasindaki-catismalarin-temel-nedenlerinin-analiz.html>, (Erişim Tarihi: 13.09.2020).

40 Aynı yer.

hem de siyasi tarihteki konjonktürel değişim ve gelişimlere bağlı olarak oyuncular şeklinde adlandırılan büyük güçler de değişiklik göstererek bölgede yer almaktadır.

Bazı düşünürler, Orta Asya'nın bugünkü jeopolitiği ile 19. yüzyılda "Büyük Oyun'un" oynandığı dönem arasında niteliksel farklılık bulunduğunu öne sürmektedirler. Daha önce 19. yüzyılda oynanan Büyük Oyun'da İngiltere, Rusya'nın Hindistan'a, Rusya ise İngiltere'nin Orta Asya'ya nüfuz etmesini engellemeye çalışmıştır. Bahsi geçen dönemde Afganistan, tampon bölge özelliği taşımakta, sömürgecilik ve askeri güvenlik bakımından önem arz etmekteydi. Fakat günümüzde oynanan "Yeni Büyük Oyun'da" ise büyük güçler Orta Asya ülkeleriyle iyi ilişkiler kurarak işbirliği çerçevesinde bölgenin petrol ve doğal gaz rezervleri üzerinde etkili olmaya çalışmaktadır. Tüm bunlardan dolayı mevcut dönemde "alçak politika" (low politics) unsurunun ağırlık kazandığı öne sürülmektedir.⁴¹ Buna örnek olarak da büyük güçlerin ortak işbirliği amacı olan "Yeni İpek Yolu" projesi gösterilebilir. Çünkü bu projenin temel stratejisi "Kuzey Dağıtım Ağını" geliştirmektir, bu da dönemin üç büyük gücünün Orta Asya'da yetkin olabilmek için sadece askeri gücün değil; ekonomik alt yapı yatırımları ve ticaretin geliştirilmesinin daha fazla önem arz ettiğinin farkına vardıkları anlamına gelmektedir.⁴²

20. yüzyıldan itibaren Orta Asya bölgesinin stratejik ve jeopolitik önemi dünyadaki güç dengesi sistemi doğrultusunda değişiklik göstermeye başlamıştır. Bölge, 20. yüzyılda Soğuk Savaş nedeniyle SSCB liderliğindeki Doğu Bloku'nun siyasi ve ekonomik hâkimiyeti altındaydı. 21. yüzyılda güç dengesinin iki kutuplu sistemden tek kutuplu sisteme geçiş yapmasıyla ve kapitalist sistemin lideri ABD'nin dünyada tek süper güç olarak sistemde hakimiyet kurmaya başlamasıyla, bölgenin jeopolitiği sahip olduğu enerji

41 Tural Bahadır, "Amerika Birleşik Devletleri, Orta Asya ve 'Yeni Büyük Oyun'", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 5(1), Kış 2014, s. 23.

42 Bahadır, a.g.m., s. 24.

ORTA ASYA'DA YENİ BÜYÜK OYUN'UN ANAHTARI: AFGANİSTAN

yatağı kaynakları ve geçiş yolları üzerine yapılandırılmıştır. Sanayileşmenin hız kazanması ile birlikte 20. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar gelen ve halâ da varlığını sürdüren enerji ihtiyacı, 21. yüzyılda kapitalizmin küreselleşmeyle birlikte tüm dünyaya yayılması sonucu artan enerji ihtiyacı nedeniyle büyük güçlerin gözlerini bölgeye çevirmelerine neden olmuştur. Bu nedenle de Orta Asya, dünyaya hakim olmak isteyen devletlerin daima ilgisini çekmiş, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte ise büyük güçlerin odak bölgesi haline almıştır. Zira SSCB'nin dağılmasıyla bölgede oluşan güç boşluğu, başta süper güç ABD olmak üzere birçok büyük devletin bölgeye dikkatini çekmesine neden olmuştur. Orta Asya bölgesinin kalbi olarak bilinen Afganistan ise bahse konu olan bölgeye hâkim olmak, bölgenin stratejik konumundan ve enerji kaynaklarından yararlanmak isteyen ABD, Rusya ve Çin gibi büyük güçler için çok önemli bir tampon bölge görevi üstlenmiştir.⁴³

ABD, dünyanın üçüncü petrol üreticisi ve dünyanın altıncı doğal gaz üreticisi olarak dünyanın en büyük enerji üreticisidir. Diğer taraftan ise ABD, dünyanın en çok petrol ithal eden ülkesi olarak bilinmektedir. Dolayısıyla Washington yönetimi hem ihtiyaçlarını karşılamak hem de süper güç olma özelliğini sürdürmek için enerji kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. ABD'nin bölgeye olan ilgisi, SSCB'nin dağılmasından sonra artmış ve bölgede etkin olmaya çalışan Çin ve Rusya, Washington yönetiminin bölgeye nüfuz etme isteğini tetiklemiştir. Böylece ABD, 11 Eylül 2001 olaylarının ardından Afganistan'a konuşlanarak, bölgeyi mercek altına almıştır. Dolayısıyla ABD, Çin ve Rusya'yı çevreleyerek bölgede Afganistan üzerinden adeta bir güç dengesi oluşmuştur.⁴⁴

ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrasında Afganistan'a müdahale etmesi, bölgeye "stratejik cephe" niteliği kazandırmıştır. ABD, başlarda bölgedeki askeri varlığını geçici olarak görse de zamanla bazı Orta Asya

43 Aydın, a.g.m., s. 3.

44 Aynı yer.

devletleriyle yaptığı politik ve ekonomik antlaşmalar çerçevesinde yeni ve daha uzun vadeli politik, ekonomik ve güvenlik ağırlıklı hedefler koymaya başlamıştır.⁴⁵

ABD, son yıllarda Afganistan ve dolayısıyla Orta Asya'da güç kullanmak gibi kısa vadeli çözümlerin aksine uzun vadeli birtakım proje ve planları gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu planlardan ilki; Afgan milli ordusunun kurulması ve Kırgızistan ve Özbekistan'da bulunan askeri üslerin yasal yerleşimi tamamlayıncaya kadar teröre karşı savaşın sürdürülmesidir. ABD'nin diğer planı ise yerel ve yabancı radikal İslami gruplara karşı kendilerini koruyabilmeleri için hem Afganistan'a hem de komşularına imkân ve olanakların sağlanmasıdır. ABD'nin bir diğer planı da Afganistan ekonomisini ve sosyal yapısını geliştirmek ve ülkenin iç egemenliğini güçlendirmek suretiyle Ortadoğu ile Güney ve Doğu Asya arasında ticari bir köprü oluşturmaktır. Görüldüğü üzere, ABD'nin bölgedeki tüm planları Afganistan üzerinden yapılmaktadır ve bu da ülkenin ne kadar büyük öneme sahip olduğunu göstermektedir.⁴⁶ Fakat tüm bunlara rağmen Afganistan'ın mevcut güvenlik, ekonomik, kamusal ve kültürel sorunları bölgeyi de etkilemektedir. Dolayısıyla belirtilen sorunların çözümü, komşularıyla birlikte bölgesel nitelikli ortak çalışmaları gerektirmektedir. Diğer taraftan Orta Asya Cumhuriyetleri kendi güvenlikleri için de bölgedeki işbirliği projelerinde yer almalıdır; çünkü eğer Afganistan izole edilirse, bölgede kargaşa ve kaos hakim olacaktır.⁴⁷

Rusya'nın enerji politikaları, dış politikasında daima önemli rol oynamıştır. Her ne kadar ülkenin iç sorunları bir süreliğine içine kapanmasını gerektirmiş olsa da tekrardan süper güç olma arzusuyla önceliği eski SSCB coğrafyasındaki ülkelere vererek, küresel güç olmaya bölgesel güç olma girişiminden başlamaya koyulmuştur. Eskiden kendi

45 Bahadır, a.g.m., s. 19.

46 "Büyük Orta Asya Projesi ve İkinci "Büyük Oyun", TASAM, https://tasam.org/trTR/Icerik/241/buyuk_orta_asya_projesi_ve_ikinci_buyuk_oyun, (Erişim Tarihi: 10.08.2020).

47 Aynı yer.

ORTA ASYA'DA YENİ BÜYÜK OYUN'UN ANAHTARI: AFGANİSTAN

nüfuz alanı olan Orta Asya, günümüzde Rusya'nın yakın çevre politikalarını yürüttüğü bir bölgedir.⁴⁸ Diğer taraftan Moskova'nın Afganistan'daki Rusya yanlısı unsurlarla bağlarını güçlendireceği ve Taliban'ı gelecekte iktidara getirmek için çabalayacağı sonucu çıkarılabilir. Yeni Büyük Oyun kapsamında son yıllarda bölgede ve özellikle de Afganistan üzerinde gerçekleşen hareketlilikler, Moskova'nın Afganistan'da gelecekte öncü rol oynamaya yönelik çabalarını pekiştirmesine ve tam kontrol olmasa da yıllardır aradığı gücü elde etmesine yöneliktir. Bu sonuç, artık ABD ile uzlaştıkları mutabakatlara güvenemeyeceklerini bilen Özbekistan ve Kazakistan başta olmak üzere, Orta Asya devletleri için de bir felaket anlamına gelmektedir.⁴⁹

Afganistan, Rusya için hem ABD ve Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) ile ilişkileri hem de nüfuz alanı olarak gördüğü Orta Asya'nın istikrarı açısından önem arz etmektedir. Diğer taraftan, ABD ve Rusya için Afganistan, ilişkilerini geliştirebilecekleri ve işbirliği yapabilecekleri mükemmel bir alandır. 11 Eylül 2001 sonrası döneme bakıldığında, Rusya'nın Afganistan meselesine daha çok dolaylı olarak müdahil olmaya çalıştığı görülmektedir. Şöyle ki; Rusya, 2014 yılına kadar Afganistan'da faaliyet gösteren International Security Assistance Force'a (ISAF) teçhizat sağlanması için hem Rus havalimanlarını açmış hem de demiryollarının kullanılmasına izin vermiştir. Böylece Rusya hem bölgedeki varlığına meşruiyet kazandırmış hem de Batılı ülkelerle ilişkilerini geliştirmiştir.⁵⁰

Dev bir ekonomi olarak büyümekte olan Çin'in doğal olarak enerji ihtiyacı diğer ülkelerden daha fazladır. Bu nedenle küresel bir güç olarak varlığını sürdürebilmesi için ham madde yatakları onun için hayati önem

48 İlyas Kamalov, *Rusya'nın Orta Asya Politikaları (Rapor)*, Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi, Murat Yılmaz, der., İnceleme ve Araştırma Dizisi, Yayın no: 2, Ankara 2011, s. 62.

49 Stephen Blank, "Wither Afghanistan? The Great Game Takes a New Turn", *The Central Asia-Caucasus Analyst*, 2019, <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13556-wither-afghanistan?-the-great-game-takes-a-new-turn.html>, (Erişim Tarihi: 16.08.2020).

50 Habibe Özdal, "Moskova Penceresinden Afganistan ve Ötesi", *Analist*, 2(17), Yaz 2012, s. 33.

taşımaktadır. Siyasi açıdan değerlendirildiğinde Çin, komşusu sayılan Orta Asya ülkeleriyle birçok alanda yakın ilişki içindedir. Bu ülkeleri tek bir bölgesel işbirliği örgütü içinde birleştiren Çin, 1996 yılında kurulan Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) vasıtasıyla, örgüte üye tüm Orta Asya ülkeleriyle sıkı siyasi ilişkiler geliştirmiştir. Her ne kadar ABD ve Rusya, Orta Asya ülkeleriyle bazen geçici gerilimler yaşasa da onlardan farklı olarak Çin, bölge ülkeleriyle ilişkilerini hep düzenli ve canlı tutmaya özen göstermiştir. Ülkelerin toprak bütünlüğünü ve egemenliğini tanıma siyasetini hep vurgulayan Pekin yönetimi, Orta Asya devletlerinin çok hassas olduğu içişlerine karışmama hususunda da duyarlılık göstermektedir.⁵¹

Washington yönetimi ve bölge aktörlerinin üzerinde çalıştığı Büyük Orta Asya Projesi,⁵² ABD'nin uzun vadeli çıkarları doğrultusunda bölgede kalmasını sağlayan en önemli etkidir. Bu projenin asıl hedefi; ABD'nin koordinatörlüğünde Afganistan merkezli, güneyde Pakistan ve Hindistan'ı da içine alan bölgeyi, bağımsız Orta Asya Cumhuriyetleri olan Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Kazakistan'la birleştirip bölgede siyasi, ekonomik ve güvenlik açısından istikrarlı, dinamik ve öngörülebilir bir yapı yaratarak her alanda işbirliği yapmak ve Orta Asya'nın güney komşularına açılmasını sağlamaktır.⁵³ Çünkü bu projede yer alan ülkeler için bölge bir "Yeni Dünya Bölgesi" olacaktır. Diğer taraftan bu projeyle birlikte ABD'nin Orta Asya'da üstünlük sağlamayı ve enerji kanallarını güneye sevk etmeyi amaçladığı da görülmektedir. Ayrıca ABD, Çin ve Rusya'nın Orta Asya'daki çıkarlarına proje çerçevesinde hiçbir şekilde müdahale etmeyeceğini belirtse de Rusya ve Çin, proje daha tartışılırken

51 Yavuz Kerimoğlu, "Çin'in Orta Asya Politikaları", *INSAMER*, https://insamer.com/tr/cinin-orta-asya-politikalari_1942.html, (Erişim Tarihi: 15.09.2020).

52 Büyük Orta Asya Projesi, literatürde "Büyük Orta Asya Ortaklığı ve Geliştirme için İşbirliği" şeklinde geçmektedir. Bkz.: S. Frederick Starr, "A 'Greater Central Asia Partnership' for Afghanistan and Its Neighbors", *Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program*, 2005, s. 10, <http://www.silkroadstudies.org/>, (Erişim Tarihi: 09.09.2020).

53 S. Frederick Starr, "A 'Greater Central Asia Partnership' for Afghanistan and Its Neighbors", *Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program*, 2005, <http://www.silkroadstudies.org/>, (Erişim Tarihi: 09.09.2020), s. 10.

ORTA ASYA'DA YENİ BÜYÜK OYUN'UN ANAHTARI: AFGANİSTAN

tedbir olarak bölgedeki ülkeleri kendilerine bağımlı kılmaya yönelik politika izlemektedir. Bu bağımlılık, ekonomik olmanın yanı sıra siyasi ve askeri olarak da Rusya ve Çin'in öncülüğünde kurulan bölgesel örgütlerle oldukça güçlendirilmiştir. Neticede adı geçen güçlerin Orta Asya'daki rekabetleri "Büyük Oyun'un" yeniden başlaması veya "Yeni Büyük Oyun" olarak değerlendirilmektedir.⁵⁴

Yeni Büyük Oyun'un başlangıcı olarak ABD'nin Afganistan'a müdahalesi gösterilmektedir. 2014 yılından itibaren de ABD'nin ülkeden kademeli olarak geri çekilişi, oyunda diğer oyuncuların devreye girmelerine zemin hazırlamıştır.⁵⁵ Böylece hem Pekin'in hem de Moskova'nın Orta Asya'daki nüfuzlarını Amerika'nın sahasına doğru genişletmelerine olanak sağlamıştır. Konuyla ilgili olarak 2018 yılında düzenlenen basın toplantısında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Rusya'nın Duşanbe ve diğer Orta Asya başkentleri üzerinde doğrudan bir baskı aracı olan komşu Tacikistan'daki askeri üssünü güçlendirmek zorunda olduğunu belirterek oyunda aktif rol alacağını işaretlerini vermiştir.⁵⁶

Ancak Orta Asya bölgesinde oynanan Yeni Büyük Oyun'da en büyük kazanan Rusya değil, Çin'dir. Çünkü ABD kararını açıklar açıklamaz Çin, ilişkileri çelişkili olan Pakistan ve Afganistan'ı terörle mücadele konusunda işbirliği yapmak ve Taliban'ı müzakere masasına oturmaya ikna etmek için bir Mutabakat Anlaşması imzalamıştır. Böylece üç ülke de Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi (Belt and Road Initiative-BRI)⁵⁷ çerçevesinde bölgesel

54 Indeo, a.g.m., s. 276.

55 Stephen Blank, "Wither Afghanistan? The Great Game Takes a New Turn", *The Central Asia-Caucasus Analyst*, 2019, <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13556-wither-afghanistan?-the-great-game-takes-a-new-turn.html>, (Erişim Tarihi: 16.08.2020).

56 "Russian President Vladimir Putin's Annual News Conference", *C.SPAN*, <https://www.c-span.org/video/?456177-1/russian-president-putin-holds-annual-news-conference#>, (Erişim Tarihi: 31.10.2020).

57 Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi (BRI) 2013 yılında, 2000 yıl önce Han Hanedanlığı döneminde kurulan İpek Yolu konseptinden ilham alan Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından ortaya atılmıştır. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi, bölgesel entegrasyonu iyileştirmek, ticareti artırmak ve ekonomik büyümeyi canlandırmak amacıyla altı koridor boyunca kara ve deniz ağları aracılığıyla Asya'yı Afrika ve Avrupa'ya bağlamak için icat edilen iddialı bir projedir. "European Bank: for Reconstruction and Deveelopment", *Belt and Road Initiative (BRI)*, <https://www.ebrd.com/what-we-do/belt-and-road/overview.html>, (Erişim Tarihi: 09.09.2020).

bağlantı ve ekonomik kalkınmayı benimseyecek gibi görünmektedir.⁵⁸ Bunun dışında Çin, Afganistan'a çok taraflı anlaşmalar vasıtasıyla devasa Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru kapsamındaki projelerden de yararlanabilmesini önermiştir. BRI, özellikle Pakistan'da Çin'in ekonomik ve askeri gücünün bir kılıfı olduğu için Çin'in Orta ve Güney Asya'daki genişleyen ekonomik ve askeri rolünün bir örtüsüdür. Çin, Pakistan ve Afganistan arasındaki güveni oluşturmak için elinden geleni yapacak ve eğer başarılı olursa onların hakemi olabilecektir. Böylelikle hem Pekin hem de Moskova, ABD'ye rağmen Orta Asya'daki askeri, ekonomik ve siyasi konumlarını geliştireceklerdir.⁵⁹

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Uluslararası ilişkilerde "Büyük Oyun" kavramı ilk başta 19. yüzyılda Rus Çarlığı ile Büyük Britanya İmparatorluğu'nun Orta Asya üzerindeki rekabetini anlatmak için kullanılmıştır. Günümüzde ise yine aynı bölge üzerinde Çin, Rusya, ABD ve diğer bölgesel ve küresel güçler arasındaki rekabeti nitelendirmek için "Yeni Büyük Oyun" kavramı ortaya konulmuş olup; mevzubahis kavram üzerinden tartışmalar yapılmaktadır. Orta Asya bölgesinin dışında olan ABD'nin buradaki rekabete dâhil olmak ve olayları yakından gözlemlemek adına 11 Eylül 2001 sonrası bölgenin stratejik ülkelerinden olan Afganistan'a müdahale etmesi "Yeni Büyük Oyun"u eskisine benzer kılan yönlerinden birini teşkil etmektedir.

Orta Asya bölgesi, tarih boyunca stratejik bölgelerden biri olarak bilinmektedir. 1991 yılında SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bölgede bir güç boşluğu meydana gelmiştir. Bölgedeki bu güç boşluğunu doldurmak amacıyla küresel güç olan ya da olma eğiliminde

58 Kadir Ertaç Çelik-Mehmet Seyfettin Erol, "Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(2), Aralık 2019, s. 18.

59 "European Bank: for Reconstruction and Deveelopment", *Belt and Road Initiative (BRI)*, <https://www.ebrd.com/what-we-do/belt-and-road/overview.html>, (Erişim Tarihi: 09.09.2020).

ORTA ASYA'DA YENİ BÜYÜK OYUN'UN ANAHTARI: AFGANİSTAN

bulunan ülkeler arasında bölgeye olan ilgi bir hayli artmıştır. Çünkü Orta Asya bölgesi, kıtalar arası en önemli ticaret yolu potansiyeline sahip olmanın yanı sıra bu topraklardaki mevcut yeraltı zenginlikleri ve eşsiz enerji kaynaklarıyla da dikkat çekmektedir. 11 Eylül 2001 sonrası bölgeye yerleşen ABD, bağımsızlıklarını garantilemeye ve değişken yapıya sahip istikrarlarını korumaya çalışan bu Orta Asya ülkeleri için bir süper güç olarak destek sağlama olanaklarına sahiptir.

Dev enerji tüketimine sahip olan Çin, ABD ve Rusya gibi ülkeler için bu bölge uzun vadeli bir yatırım alanı niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla da bu güçlerin hepsi bölgede bulunmak ve bölgenin zenginliklerinden yararlanmak istemektedir. Bunu yaparken de bölgenin kilit noktası olan Afganistan'ı gözden kaçırmamaktadırlar. Asırlar boyunca büyük güçlerin odak noktası olma özelliğini taşıyan Afganistan, hem stratejik konumu hem de yer altı zenginliklerinden dolayı tarihin farklı dönemlerinde, dönemin egemen güçleri için önemli bir ülke olmuştur. Uluslararası literatürde "Asya'nın kalbi" ve "Asya'nın anahtarı" olarak anılan Afganistan; Çin, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Rusya, Pakistan ve İran arasında bulunan konumuyla iç Asya, sıcak sular, Hint Alt Kıtası ve Ortadoğu'ya çıkış için tek kavşak noktası konumunda bulunmaktadır.

Bölgede oynanmakta olan Yeni Büyük Oyun'un oyuncularını olan güçlü devletler bir yandan bölgeye ilişkin planlarını uygularken diğer yandan da birinin diğerlerinden daha güçlü olmasını engellemek için dengeleme politikası izlemektedirler. Buradaki denge noktasının da Afganistan olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü Afganistan'ın heterojen etnik yapısından kaynaklanan ve uzun süredir devam eden istikrarsızlık ortamı, ülkeyi her zaman dış güçlerin müdahalesine müsait duruma getirmektedir. Afganistan'ın bölgedeki denge noktası olmasının diğer bir göstergesi ise bölge içinden ya da dışından gelen bir egemen gücün orada bulunarak sıcak çatışmadan kaçınma ve aynı zamanda bölgeyi gözetimi altına alabilme olanağına sahip olmasıdır. Şöyle ki; Afganistan'ın

makus kaderi istikrarsızlığında yatmaktadır. Bir başka deyişle Afganistan, Orta Asya'da güvenliği ve bölgedeki bölgesel ve küresel güçler arasındaki dengeyi sağlayan tek ülkedir. Bu da Afganistan'ın bu bölgedeki diğer ülkelerden farklı olarak sahip olduğu heterojen yapısından kaynaklanmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, ülke topraklarında yaşayan sayıca birbirine yakın; fakat kültür olarak tamamen ayrı onlarca farklı etnik grubun birbirleriyle çatışma halinde olması, ülkeyi daima dış müdahalelere elverişli kılmaktadır. Bu da büyük devletlerin çatışma içine girmeden ülke içindeki gruplar sayesinde bölgeyi gözetim altında tutmalarına olanak sağlamaktadır.

Afganistan, tarihinde şahit olunduğu gibi, stratejik konumundan ve kendine özel etnik yapısından dolayı kendini geliştiremediği, kurumsal ve askeri yapısını iyileştiremediği müddetçe, bu kadere mahkûmdur. Fakat madem kaderinden kaçması imkansız, o halde bunu kendi lehine çevirebilme imkânını yaratıp değerlendirmelidir. Bunun için de tek yapması gereken şey; büyük güçlerin topraklarında bulunmasına karşı, elde ettiği imkânlardan yararlanmaktır. Afganistan'ın kendi kendine yetebilmesi ve uluslararası camia nezdindeki "güvenlik sorunu" yaratan ülke imajını temizleyebilmesi için üç alanda kendisine daha fazla yatırım yapmalıdır. Birincisi; Afganistan daha önce de belirtildiği gibi, uluslararası enerji ikmal hatlarının ve ulaşım güzergâhlarının kesişim noktasında yer almaktadır. İkincisi; Afganistan toprakları maden ve enerji bakımından zengin bir ülkedir. Son olarak da ülke içi güvenlik sorunlarını aşabilmesi ve siyasi istikrarını sağlayabilmesi halinde ticari kredisi artacak ve böylece dış yatırımları ülkeye çekme imkanına sahip olacaktır. Afganistan, sahip olduğu coğrafi yeraltı ve yerüstü kaynaklar ve yeni geliştirilmiş insan sermayesinden alacağı verimi katlayarak yatırımları ülkeye çekebilir. Uluslararası aktörlere imkânlarını sergileyerek kendisini bir kavşak noktası olarak sunabilirse, orta vadede kalkınmada büyük mesafe kat edebilir. Böylelikle hem kurumsal ve askeri alanlara yatırım yaparak hem de yeraltı

ORTA ASYA'DA YENİ BÜYÜK OYUN'UN ANAHTARI: AFGANİSTAN

zenginliklerini kullanarak çok güçlü ve kendi kendine yeten bir ülke olma potansiyelini kullanabilecektir.

Afganistan yeraltı zenginlikleri, enerji kaynakları ve stratejik konumu açısından ne kadar önemli olursa olsun, güvenlik ve istikrarı sağlayamadığı müddetçe bu imkânlarından faydalanamayacaktır. Tüm bunları yapabilmesi ve kalıcı bir istikrara kavuşabilmesi için Afganistan'ın iyi bir devlet yapısına ihtiyacı vardır. Bazı yazarlar ise Afganistan'da istikrarlı bir devlet geliştirmek için savaş ağaları ile uyumlu ve onların desteğine dayanan bir sistem geliştirilmesi gerektiğini öne sürmektedirler.⁶⁰

Bir başka deyişle, Yeni Büyük Oyun çerçevesinde Orta Asya'ya hâkim olmak isteyen ABD, Rusya, Çin gibi büyük güçlerin müdahalesi Afganistan'da istikrarsızlığın süregelmesine yol açmaktadır. Kısır döngü şeklinde yaklaşık kırk yıldır cereyan eden bu süreçte Afganistan'ın görevi, bu istikrarsız durumdan kendini kurtarmak için stratejik konumundan yararlanarak oyuncuların rekabetinden doğan fırsatları kendi lehine çevirmesi ve kendini ekonomik, askeri ve siyasal alanlarda güçlendirmesidir. Tüm bunları yapabilmek için de öncelikle ülkedeki mevcut etnik grupların birleşmesi ve tek bir ulus-devlet olarak hareket etmesi hayati önem arz etmektedir.

60 Selim Öztürk, "Taliban'la Barış Müzakerelerinde Girilen Açmaz ve Afganistan'ın Geleceği", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/talibanla-baris-muzakerelerinde-girilen-acmaz-ve-afganistanin-gelecegi/1616942>, (Erişim Tarihi: 17.08.2020).

KAYNAKÇA

“Büyük Orta Asya Projesi ve İkinci “Büyük Oyun””, *TASAM*, https://tasam.org/trTR/Icerik/241/buyuk_orta_asya_projesi_ve_ikinci_buyuk_oyun, (Erişim Tarihi: 10.08.2020).

“European Bank: for Reconstruction and Deveelopment”, *Belt and Road Initiative (BRI)*, <https://www.ebrd.com/what-we-do/belt-and-road/overview.html>, (Erişim Tarihi: 09.09.2020).

“Russian President Vladimir Putin’s Annual News Conference”, C.SPAN, <https://www.c-span.org/video/?456177-1/russian-president-putin-holds-annual-news-conference#>, (Erişim Tarihi: 31.10.2020).

AYDIN, Aydın, “Küresel Mücadele Politikaları: Orta Asya’da Rusya, ABD ve Çin”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6(13), Yaz 2015, s. 1-11.

BAHADIR, Tural, “Amerika Birleşik Devletleri, Orta Asya ve “Yeni Büyük Oyun””, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Kış 2014, Cilt: 5(1), s. 15-28.

BLANK, Stephen, “Wither Afghanistan? The Great Game Takes a New Turn”, *The Central Asia-Caucasus Analyst*, 2019, <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13556-wither-afghanistan?-the-great-game-takes-a-new-turn.html>, (Erişim Tarihi: 16.08.2020).

ÇELİK, Kadir Ertaç, -Mehmet Seyfettin Erol, “Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD’nin İran Politikasının Analizi”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(2), Aralık 2019, s. 11-41.

ERGİN, Feridun, *Uluslararası Politika Stratejileri*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1975.

ORTA ASYA'DA YENİ BÜYÜK OYUN'UN ANAHTARI: AFGANİSTAN

ERMAN, Kubilayhan, "Ahmed Şah Dürrani Öncesinde Afganistan Tarihinde Türkler ve Diğer Kavimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53(2), 2013, s. 479-495.

ERMAN, Kubilayhan, "Jeopolitik Teoriler ve Afganistan", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(11), Yaz 2017, s. 394-420.

EROL, Mermert Seyfettin, "Afganistan'da 'Büyük Oyun' Yeniden Kurulurken 'Hibrit İttifaklar'...", *Milli Gazete*, 26 Mart 2018, <https://www.milligazete.com.tr/makale/1523432/prof-dr-m-seyfettinerol/afganistanda-buyuk-oyun-yeniden-kurulurken-hibrit-ittifaklar>, (Erişim Tarihi: 14.08.2020).

EROL, Mehmet Seyfettin, "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasya'sı", Mehmet Seyfettin Erol, der., *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun*, Barış Platin Kitabevi, Ankara 2009, s. 7-75.

GRETSKY, Sergei, "Astana and Tashkent Spearhead Move to a New Security Architecture for Central Asia", *Central Asia and Caucasus Analyst*, 2012, <https://www.cacianalyst.org/publications/analyticalarticles/item/12624-analytical-articles-caci-analyst-2012-12-12-art-12624.html>, (Erişim Tarihi: 10.09.2020).

GÜNEŞ, Ergin, Günümüz Uluslararası Siyasal Sistemin Yapısı ve Güç Dağılımı, *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi*, 12(23), Yaz 2012, s. 78-101.

HAN, Ahmad K., "Büyük Oyun", *NTV-MSNBC*, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/122311.asp#BODY>, (Erişim Tarihi: 15.08.2020).

HEKİMOĞLU, Asem, "Uluslararası Dengeler Bağlamında Orta Asya'daki Enerji Politikaları", Savaş Kafkasyalı, der., *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya*, Ahmet Yesevi Üniversitesi, İnceleme-Araştırma Dizisi, no. 10, Ankara-Türkistan, Kış 2012, s. 267-309.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

JANPARWAR, Mohsin, "Hamgara-i wa Wagaray-i Dar Afghanistan/ Afganistan'da Yakınsama ve Iraksama Unsurları", *Amuzish Joghrafya Dergisi*, 24(3), Tehran 2010, s. 36-43.

KAMALOV, İlyas, *Rusya'nın Orta Asya Politikaları (Rapor)*, Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi, Murat Yılmaz, der., İnceleme ve Araştırma Dizisi, Yayın no: 2, Ankara 2011.

KARACASULU, Nilüfer, *Bölgesel Güvenlik Analizi: Afganistan*, Beta Yayınları, İstanbul 2011.

KASYMOVA, Nazokat A., "Orta Asya'nın Jeopolitik Konumu ve Oluşturulmak İstenen Bölgesel Güvenlik Sistemi", *Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları, Türk Dünyası*, <https://www.altayli.net/orta-asyanin-jeopolitik-konumu-ve-olusturulmak-istenen-bolgesel-guvenlik-sistemi.html>, (Erişim Tarihi: 10.09.2020).

KERİMOĞLU, Yavuz, "Çin'in Orta Asya Politikaları", *İNSAMER*, https://insamer.com/tr/cinin-orta-asya-politikalari_1942.html, (Erişim Tarihi: 15.09.2020).

KIM Younkyoo-Fabio Indeo, "The New Great Game in Central Asia post 2014: The US "New Silk Road" Strategy and Sino-Russian Rivalry", *Communist and Post-Communist Studies*, 46(2), s. 275-286.

LEVY, Jack S., What Do Great Powers Balance Against and When? *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, T.V Paul, James J. Wirtz and Michiek Fortmann, der., Stanford University Press, Stanford, California 2004, s. 29-51.

LÜLECİ KARADERE, Mervener, *Afganistan: Asya'daki Stratejik Çıkmaz*, Rapor, İNSAMER, 2015, s. 1-15.

MAKARENKO, Tamara, *Orta Asya: Güç, Siyaset ve Ekonominin Çatıştığı Yer*, NATO Review, 2010, <https://www.nato.int/docu/review/tr/>

ORTA ASYA'DA YENİ BÜYÜK OYUN'UN ANAHTARI: AFGANİSTAN

articles/2010/03/30/orta-asya-guec-siyaset-ve-ekonominin-catistigi-yer/index.html, (Erişim Tarihi: 10.09.2020).

ÖZDAL, Habibe, "Moskova Penceresinden Afganistan ve Ötesi", *Analist*, 2(17), Yaz 2012, s. 32-34.

ÖZTÜRK, Selim, "Taliban'la Barış Müzakerelerinde Girilen Açmaz ve Afganistan'ın Geleceği", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/talibanla-baris-muzakerelerinde-girilen-acmaz-ve-afganistanin-gelecegi/1616942>, (Erişim Tarihi: 17.08.2020).

PAUL, T. V., "Introduction: The Enduring Axioms of Balance of Power Theory and Their Contemporary Relevance", *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, T. V. Paul, James J. Wirtz and Michek Fortmann, der., Stanford University Press, Stanford, California 2004.

PURTAŞ, Fırat, *Orta Asya İle Güney Asya Arasında Modern İpek Yolu Projesi: Afganistan, Pakistan ve Hindistan'ın Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile İlişkileri*, Rapor, Murat Yılmaz, der., Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, İnceleme-Araştırma Dizisi, no. 6, Ankara-Türkistan, 2011, s. 267-309.

SCHWELLER, Randall L., *The Balance of Power in the World Politics*, *Oxford Research Encyclopedias Politic*, 2016, <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-119>, (Erişim Tarihi: 14.08.2020).

SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.

STARR, S. Frederick, "A 'Greater Central Asia Partnership' for Afghanistan and Its Neighbors", *Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program*, 2005, <http://www.silkroadstudies.org/>, (Erişim Tarihi: 09.09.2020).

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

SUROSH, Esmatullah, "Afganistan'ın Etnik Gruplar Arasındaki Çatışmaların Temel Nedenlerinin Analizi", *KAFKASSAM*, 2018, <https://kafkassam.com/afganistanin-etnik-gruplar-arasindaki-catismalarin-temel-nedenlerinin-analiz.html>, (Erişim Tarihi: 13.09.2020).

ŞEYHANLIOĞLU, Hüseyin, "18. Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan'ın Jeostratejik Önemi", *Avrasya Etüdları-T.C. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı*, 14(34), 2008, s. 61-82.

TAHİRİ, Amir, "Çinin "Büyük Oyun"a Müdahil Olması Afganistan Açısından Durumu Daha da Karmaşıklaştıracak", *Independent (Farsi)*, 1 Mayıs 2020. <https://www.independentpersian.com>, (Erişim Tarihi: 06.08.2020).

TAŞTEKİN, Ulaş vd., "İlhan Uzgel ile Söyleşi-ABD, Merkezî ve Düzenleyici Olmaya Devam Edecektir", Ulaş Taştekin-Cenk Ağcabay, der., *Dünya Yeniden Şekillenirken-2: Siyaset, İktisat, Teknoloji, Emek*, NotaBene Yayınları, İstanbul 2019, s. 35-46.

URFANI, Mohammad Qasım, "Afganistan Üzerindeki Egemen Güçlerin Rekabet Gölgesi", (Orjinali Farsça), *BBC*, <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-43951168>, (Erişim Tarihi: 07.08.2020).

YEGİN, Mehmet vd., "Afganistan'ın Geleceği Var mı?", *Analist*, 2(17), Yaz 2012, s. 16-29.

ORTA ASYA'DA YENİ BÜYÜK OYUN'UN ANAHTARI: AFGANİSTAN

STRUCTURED ABSTRACT

This article examines the idea that Afghanistan could be specified as a balancing point in Central Asia region; with that said, a sovereign power from inside or outside of the region can avoid hot conflict in the region by settling in the country and meanwhile taking the region under its surveillance. It will not be exaggerated to say that the unfortunate fate of Afghanistan lies behind its instability and it is one of the important countries in Central Asia that can help for maintaining of security and keeps the balance between regional and global powers in that region. Afghanistan's heterogeneous structure separates it from other countries in the region and its multicultural composition prepares a suitable environment for external interventions and hence domination of Central Asia.

In this paper, proposition derived from Balance of Power and Great Game are conceptual models. Balance of power in international relations is the posture and policy of an international actor or a group of international actors protecting themselves against other actors or group of actors by matching their power against the power of other side. States can maintain a policy of balance of power in two ways: first, by enhancing their own power through engaging in an armaments race or in the competitive obtaining of territory; and secondly by adding to their own power from other states, through tracing alliance policy.

In 21st century circumstance has been changed in the international system when Russia adapted to the system both economically and politically, and China started to development rapidly and these powers have become potential threat to the global leadership of USA. Specially, after September 11 attacks, America's "super power" image was damaged and the unipolar system of international relations began to be questioned.

On the other hand, Central Asia as a geopolitical zone was emerged

with collapse of Soviet Union on 1991 and by formation of authority gap in the region, most of the countries who tend to be global powers attacked with newly emerged Central Asian republics and their underground wealth, energy resources, natural gas, oil and coal reserves which was making the region one of the special places in the world.

While talking about importance of Central Asia, Afghanistan's role as a unique country of the region in term of geopolitics, could not be ignored. Accordingly, Afghanistan as a Central Asian county has close borders with Turkmenistan, Uzbekistan and Tajikistan in the north, China at the northeast, Pakistan to the east and south, and Iran to the west. Moreover, beside energy sources and underground wealth, country's location as the crossroad of global powers, doubles up its value. Briefly, Afghanistan is strategically located between Western Asia and the Middle East and Central Asia, and the Persian Gulf and the Indian Ocean that is why it has been known as the heart of Central Asia.

In hence, this article is designed to study the importance of Central Asia in the contemporary century and the great powers' struggle over its strategic location and wealth through Afghanistan. For the last three centuries the struggle of great powers over Central Asian through Afghanistan is known as the "Great Game". As it's known, classic Great Game has been occurred between Tsarist Russia and Great Britain from the 19th century until the middle of the 20th century, later it took place "anew" with USA's Afghanistan intervention on September 2001. Although the players of the "New Great Game" are different, the playing ground (Central Asia) is still the same. In Central Asia, Afghanistan is a buffer zone, therefore if a power controls the country; it will have the potential to control both the region and other powers in the region as well.

In the term of global power's struggle over influence on Central Asian region USA, Russia and China play active roles. Considering background

ORTA ASYA'DA YENİ BÜYÜK OYUN'UN ANAHTARI: AFGANİSTAN

---

structures of these global powers, it can be claimed that all these countries are biggest energy consumers in the world. Therefore, their access to the sources of energy is essential. USA as an external power from the region, penetrated to the region through invasion of Afghanistan after 11 September 2001, using classical pathway. However, Russia and China more likely to move forward inline of their goals by establishing friendly relation both with Central Asian Republic and Afghanistan.

Consequently, as one can witness from the history of Afghanistan, due to its strategic position and unique ethnic structure, the country is doomed to the intervention and occupation of great powers who want to dominate in Central Asia. However, since the destiny is not escapable, it has been recommended for the country to get the opportunity and turn it in its own favor. A good state structure is needed in order to achieve all these advantages and permanent stability as well, because its instability would have negative effects in the region's security too. Finally, it can be underlined that secure Afghanistan means secure Central Asia and satisfied global powers.